

Celem badań było zbadanie efektywności i skuteczności programów profilaktycznych w kształtowaniu postaw uczniów szkół podstawowych. Postawiłam następujące hipotezy:

- Czy uczniowie z klas, w których przeprowadzono zajęcia profilaktyczne pt. „*Rzecz o tolerancji*” prezentują postawy bardziej tolerancyjne, w stosunku do uczniów, którzy nie zostali objęci programem profilaktycznym?
- Czy występują różnice na temat przekonań, wiedzy i umiejętności krytycznego myślenia w grupach, które były objęte programem i w grupach, w których nie realizowano programu profilaktycznego? (ocena na podstawie znajomości pojęcia: tolerancja, nietolerancja, warunki sprzyjające byciu tolerancyjnym)
- Jaki jest, w obu badanych grupach, poziom akceptacji dla odmienności i różnorodności wobec ludzi i zjawisk?
- Czy program profilaktyczny przyczynił się do zmiany nastawienia wobec ludzi stojących niżej w hierarchii, osób z dysfunkcjami, osób o innej narodowości, wyznaniu, czy kolorze skóry?
- Czy występują różnice w klasach objętych programem profilaktycznym i w klasach nie uczestniczących w zajęciach, między emocjami i uczuciami kojarzonymi z danymi grupami społecznymi i etnicznymi?
- Czy program profilaktyczny wpłynął na podejmowanie przez uczniów zachowań tolerancyjnych?
- Czy program profilaktyczny miał wpływ na uświadomienie sobie przez uczniów konsekwencji postaw nietolerancyjnych?
- Jak uczniowie z obu grup badawczych oceniają zajęcia profilaktyczne?

W swoich badaniach wykorzystałam skonstruowaną przeze mnie ankietę. Uważam, że ankietę jest dobrym narzędziem poznawania opinii w danej próbie badawczej. Ankietę była anonimowa. Badani po przeczytaniu instrukcji, wypełniali ją indywidualnie.

Kwestionariusz ankiety składał się z 29 zamkniętych pytań. Skala oceny pytania zawierała się w trzech stwierdzeniach: tak, nie, trudno stwierdzić. Pytania, które zostały umieszczone w ankiecie zostały podzielone na zmienne, mające wpływ na kształtowanie się postawy. Ankieta została opracowana pod kątem scenariusza programu profilaktycznego „*Rzecz o tolerancji*”.

Badania zostały przeprowadzone metodą schematu eksperymentalnego z grupą kontrolną i grupą badawczą. Grupa kontrolna i grupa badawcza została dobrana na zasadzie podobieństwa demograficznego oraz zmiennej zależnej, która była przedmiotem badania. Grupa badawcza, która została objęta programem profilaktycznym, została wybrana drogą losową spośród innych grup uczestniczących w programie. Grupa kontrolna, na którą nie miała wpływu zmienna zależna, również została dobrana na podstawie losowej. Był to dobór losowy zespołowy.

Zgromadzone dane zostały poddane analizie opisowej z zastosowaniem testu istotności FP.

Badaniem została objęta próba licząca 154 osób. Wyodrębniono w niej dwie grupy:

1. uczniowie 5 klas z dwóch wybranych losowo szkół podstawowych, którzy brali udział w programie profilaktycznym „*Rzecz o tolerancji*”, realizowanym przez „*Stowarzyszenie Razem Przeciwko Przemocy*”. Szkoły Podstawowe biorące udział w badaniu to: Szkoła Podstawowa Nr 238 im. Christo Botew, ul. Redutowa 37, Warszawa (w klasie 5a przebadano 22 osoby, w klasie 5b przebadano 20 osób) oraz Szkoła Podstawowa Nr 221 im. 5 Kołobrzeskiego Pułku Piechoty, ul. Ogrodowa 42/44, Warszawa (w klasie 5a przebadano 19 osób, a w klasie 5b: 16 osób)
2. uczniowie 5 klas z dwóch wybranych losowo szkół podstawowych, którzy nie zostali objęci programem profilaktycznym „*Rzecz o tolerancji*”. Szkoły

Podstawowe objęte badaniem to: Szkoła Podstawowa Nr 222 im. Jana Brzechwy, ul. Esperanto 7a, Warszawa (w klasie 5a przebadano 22 osoby, w klasie 5b udział w badaniu wzięło 20 osób) oraz Szkoła Podstawowa Nr 148 im. Hugona Kołłątaja, ul. Ożarowska 69, Warszawa (w klasie 5a przebadano 19 osób, w klasie 5b- 16 osób)

W grupie badawczej łączna liczba osób to 77, w grupie kontrolnej łączna liczba osób to 77.

Wnioski i dyskusja

Analiza uzyskanych wyników w oparciu o przeprowadzone badania, pozwala na oszacowanie poziomu skuteczności realizowanego programu profilaktycznego w kształtowaniu postaw młodych ludzi. Można zauważyć, że istotnie statystycznie różnice, występują w co najmniej jednym pytaniu, z wyszczególnionych siedmiu komponentów mierzących postawę.

Analiza **komponentu poznawczego** uczniów uczestniczących w badaniu, wykazała zdecydowanie różne wyniki w grupie kontrolnej i w grupie eksperymentalnej. Uczniowie realizujący program profilaktyczny, posiadali zadowalający stan wiedzy na temat tolerancji. Postawione przed uczniami trzy pytania z zakresu: definicji tolerancji, nietolerancji i umiejętności sprzyjających byciu tolerancyjnym, pozwoliły stwierdzić **z 85% prawdopodobieństwem, że uczestnictwo w programie profilaktycznym, wpłynęło na stan posiadanej wiedzy przez uczniów**. Aż 92% uczniów z grupy badawczej znało pojęcie tolerancji i 81% badanych poprawnie odpowiedziało czym jest nietolerancja, w porównaniu do grupy kontrolnej, gdzie pojęcie tolerancja znało jedynie 79% a pojęcie nietolerancji 58% uczniów. Różnice istotne statystycznie wystąpiły w zakresie znajomości

cech, które pomagają w byciu tolerancyjnym, wskazując na większą ich znajomość w grupie badawczej (90%), w porównaniu z grupą kontrolną (78%).

Wyniki uzyskane przez uczniów objętych programem profilaktycznym, wskazują na występujące rozbieżności w kolejnym, bardzo ważnym komponentie kształtującym postawę, a mianowicie **komponentie emocjonalnym**. Uczniowie po odbyciu warsztatów profilaktycznych „*Rzecz o tolerancji*”, odczuwają zrozumienie (79% osób), chęć rozmowy (83% osób) z ludźmi, którzy zdecydowanie różnią się od nich pod względem koloru skóry i języka. W grupie kontrolnej takich osób było zdecydowanie mniej (odpowiednio 58% i 65%). Zadowolający jest wynik w przypadku nie przeżywania emocji nieprzyjemnych, wobec osób o innym kolorze skóry i mówiących w innym języku niż polski. Bowiem nastąpił wzrost wyników w grupie badawczej. Uczniowie szkół, uczestniczących w zajęciach na temat tolerancji nie odczuwają obojętności (88%) ani wstrętu (91%), w porównaniu z próbą z grupy kontrolnej, gdzie obojętność nie pojawia się tylko u 61% osób a wstręt u 78% badanych uczniów. Osoby po odbytych zajęciach nie odczuwają lęku (90%) i nie pojawia się u nich poczucie zagrożenia (94%) na skutek spotkania i zetknięcia się z osobą niepełnosprawną. Lęku i zagrożenia wśród uczniów nie objętych programem nie przeżywa odpowiednio 75 % i 79%. **Można przyjąć z 85% prawdopodobieństwem, że uczestnictwo w programie profilaktycznym „Rzecz o tolerancji” wpłynęło na obniżenie odczuwanych emocji negatywnych (obojętność, wstręt, lęk i zagrożenie) wobec pewnych grup społecznych i etnicznych.**

W badaniu wykazano, że na siedem pytań dotyczących **komponentu behawioralnego**, aż w czterech pytaniach odnotowano istotne statystycznie różnice. Osoby, które uczestniczyły w zajęciach profilaktycznych, deklarowały większą chęć współpracy i zachowań sprzyjających poszanowaniu drugiej osoby. 91% uczestników zajęć na temat tolerancji usiadłoby w ławce z osobą, która ma inny kolor skóry i urodziła się w innym państwie niż osoba badana. Deklaracji wśród osób nie korzystających z zajęć było

zaledwie 75%. Osoby z grupy badawczej, tolerowałyby w swojej grupie rówieśniczej, osobę, która wyznaje inną religię (92% osób grupy badawczej w porównaniu z 67% osób z grupy kontrolnej). Zdecydowanie więcej zachowań tolerancyjnych pojawiło się, gdy zostali zapytani o chęć współpracy z kolegą lub koleżanką o innej narodowości. 84% osób po zajęciach zdecydowałoby się na współpracę z kolegą z Chin lub z Ameryki, podczas gdy nad wspólnym zadaniem, pracowałoby zaledwie 69% osób, którzy nie mieli zajęć z zakresu tolerancji. Zdecydowane różnice pojawiły się kiedy uczniowie zostali zapytani, czy chcieliby, aby ich nauczyciel był przedstawicielem rasy czarnej lub żółtej. Aż 65% uczniów, uczestniczących w zajęciach chciałoby mieć nauczyciela o innym kolorze skóry i narodowości, o połowę mniej deklaracji pojawiło się w grupie kontrolnej.

W pozostałych pytaniach mierzących komponent behawioralny nie odnotowano istotnie statystycznie różnic. 77% uczniów z grupy badawczej i 65% osób z grupy kontrolnej odpowiedziało, że chciałoby aby przedstawiciel innej rasy i narodowości np. Amerykanin, Rosjanin, Francuz, czarnoskóry, był ich dobrym kolegą, odpowiednio 77% i 69% uczniów chciałoby mieć takiego sąsiada, a 77% i 70% badanych osób chciałoby, aby taka osoba mieszkała na tej samej ulicy co respondent. 88% uczniów objętych programem profilaktycznym i 81% uczniów nie objętych zajęciami, pomogłoby osobie niepełnosprawnej lub starszej, jeśli zauważyliby, że ma trudności w korzystaniu z komunikacji miejskiej. 31% uczniów uczestniczących w realizacji tematu tolerancji przyznało, że zdarzyło im się źle potraktować inną osobę, ze względu na jej wygląd, religię czy sytuację finansową. Okazuje się, że tylko 27% osób nie uczestniczących w zajęciach, przyznało się do złego traktowania osób charakteryzujących się inną religią oraz statusem społecznym.

Nie udało się stwierdzić istotnie statystycznych różnic w przypadku uświadomienia sobie przez uczniów istnienia różnic i podobieństw między ludźmi, oraz wzrostu poziomu akceptacji dla różnorodności i odmienności wśród uczniów, którzy mieli omawiane te

zagadnienia na zajęciach profilaktycznych. Tylko w jednym pytaniu z tej kategorii, wyniki różniły się statystycznie. Bowiem 70% uczniów po zrealizowaniu tematu o tolerancji stwierdziło, że dobrze, jest mieć za sąsiadów ludzi, których kultura i tradycja różnią się od polskiej. W grupie kontrolnej z tym stwierdzeniem zgodziło się jedynie 40% osób. Na podobne stwierdzenia dotyczące tego, że świat byłby mniej ciekawy, gdyby wszyscy i wszystko było jednakowe, udzielane odpowiedzi nie różniły się pod względem istotności statystycznej, ponieważ z tym stwierdzeniem zgodziło się w grupie badawczej 75%, a w grupie kontrolnej o 2% uczniów więcej. Kolejne stwierdzenie informujące o tym, że wiele można się nauczyć, dzięki nawiązywaniu kontaktów z ludźmi, którzy mieszkają w innym państwie i mówią innym językiem, zostało ocenione jako prawdziwe przez 88% osób z grupy badawczej i 79% osób z grupy kontrolnej. 84% i 82% osób z obu grup uznało, że różnice w wyglądzie i zachowaniu nie decydują o tym, że ktoś jest gorszy. 81% osób objętych programem profilaktycznym dostrzega różnice i podobieństwa między uczniami w swojej szkole, 82% uczniów dostrzega różnice i podobieństwa między mieszkańcami naszego kraju i 86% badanych dostrzega je między mieszkańcami świata. W grupie, która nie objęta była zakresem działań profilaktycznych takich osób było odpowiednio: 79%, 75% i 79%.

W zakresie zmiany nastawienia wobec ludzi, stojących niżej w hierarchii, osób z dysfunkcjami, osób o innej narodowości, wyznaniu czy kolorze skóry, nie nastąpiły istotne statystycznie różnice w udzielanych odpowiedziach przez badanych. Wyjątek stanowiło pytanie odnoszące się do tego, czy osoby innej rasy i narodowości niż polska powinny mieć prawo do wyznawania swojej religii. Aż 92% osób, które brały udział w zajęciach profilaktycznych przyznało im takie prawo, podczas gdy w drugiej grupie takich osób było zaledwie 71%. Z kolei 91% i 87% badanych z obu prób, przyznało, że osoby, które różnią się od nich pod względem wieku, wyglądu, koloru skóry, języka, powinni być na równi traktowani z nim i mieć takie same prawa. Nie stwierdzono tu istotnych różnic,

między wynikami w tych odpowiedziach. 48% uczniów, objętych realizacją programu profilaktycznego, uważa, że nie jest prawdą, to iż ludzie ubodzy zachowują się często gorzej niż ludzie bogaci. W grupie nie objętej działaniem programu o tolerancji w ten sam sposób uważa 44% badanej próby. 39% uczniów, po odbytych zajęciach na temat tolerancji chce, aby osoby niepełnosprawne podejmowały naukę w szkołach masowych, w grupie osób nie objętych programem, chce 26% badanych.

Przeprowadzone badania pozwoliły na określenie, czy program profilaktyczny przyczynił się do uświadomienia sobie przez uczniów konsekwencji postaw nietolerancyjnych. Spośród trzech zadanych pytań o skutki postaw nietolerancyjnych, tylko w wynikach jednego z nich nastąpiły istotne statystycznie różnice. 75% badanych objętych programem profilaktycznym odpowiedziało, że brak wiedzy oraz negatywne emocje i uczucia mogą wpłynąć na brak tolerancji. Z kolei w grupie uczniów nie uczestniczących w zajęciach warsztatowych z tym stwierdzeniem zgodziło się 52% badanych. W pozostałych pytaniach rozkład odpowiedzi był zbliżony do siebie. 83% i 71% osób z obu badanych prób uważa, że brak tolerancji w szkole, wśród kolegów i koleżanek, przynosi szkody. Natomiast 87% badanych, którzy mogli uczestniczyć w przebiegu zajęć o tolerancji, stwierdziło, że brak tolerancji może doprowadzić do kłótni, konfliktu, przemocy, wojny. W grupie kontrolnej, o takich skutkach pomyślało 77% ankietowanych.

W przypadku przeżywania uczuć przyjemnych i pozytywnych, w stosunku do osób pochodzących z innych grup społecznych i etnicznych, nie stwierdzono istotnych statystycznie różnic. 81% i 72% pytanych osób odpowiedziało, że odczuwa zaciekawienie wobec osób o innym kolorze skóry i komunikujących się innym językiem niż polski. 34% i 30% osób z obu badanych prób odczuwa ciekawość kiedy spotykają osobę niepełnosprawną. 52% uczniów biorących udział w zajęciach profilaktycznych odczuwa sympatię kiedy spotykają osoby niepełnosprawne, natomiast w grupie nie objętej

działaniem programu uczucie sympatii, pojawia się u 53% ankietowanych. Bardzo ciekawym spostrzeżeniem jest, że na mocy analizy wyników jedno pytanie różniło się istotnie statystycznie na korzyść grupy kontrolnej. Mianowicie, aż 90% ankietowanych, którzy nie byli objęci działaniem programu profilaktycznego odpowiedziało, że osoba, która jest wyśmiewana i poniżana z powodu wyglądu, koloru skóry, miejsca pochodzenia, nie może czuć się bezpiecznie podczas, gdy osoby uczestniczące w zajęciach w 75% zgodziły się z tym stwierdzeniem.

Ocena skuteczności i atrakcyjności prowadzonych zajęć profilaktycznych przez uczniów nie różniła się istotnie statystycznie. Bowiem 86% uczniów, uczestniczących w zajęciach profilaktycznych i 82% osób nie biorących udziału w warsztatach stwierdziła, że metoda zajęć oparta na pracy w grupach, wspólnej dyskusji i pracy artystycznej jest atrakcyjną metodą prowadzenia zajęć. Uczniowie uczestniczących w zajęciach ocenili nieco wyżej efektywność tych zajęć, jednak wyniki ich odpowiedzi nie różniły się znacząco z wynikami odpowiedzi w grupie osób nie realizujących warsztatów. 74% i 60% badanych z obu prób stwierdziło, że zajęcia profilaktyczne są efektywniejsze, niż reklama czy ulotki środowiskowe.

Reasumując można więc stwierdzić z 85% prawdopodobieństwem, że program profilaktyczny wpłynął na komponent poznawczy biorący udział w kształtowaniu postaw uczniów. Warsztaty profilaktyczne sprzyjały zaopatrzeniu uczniów w wiedzę na temat tolerancji. Pocieszający jest fakt, że w każdym z komponentów pojawiły się odpowiedzi, gdzie wyniki różniły się istotnie statystycznie.

W pracy podjęto próbę zbadania skuteczności programów profilaktycznych w kształtowaniu postaw uczniów szkół podstawowych. Jednak nie sposób nie rozważyć pewnych kwestii dotyczących otrzymanego wyniku w grupie kontrolnej i w grupie badawczej. Należy zawsze mieć na uwadze zaistnienie błędu losowego, który może być wynikiem zadziałania takich czynników jak: błędne odczytanie pytania przez uczniów,

niezrozumienie przez nich treści zawartych w pytaniu lub też wystąpienia błędów podczas kodowania danych. Na wynik mogły mieć wpływ również zmienne, które noszą nazwę błędu stałego. Błąd ten polega na odpowiadaniu zgodnie z oczekiwaniami eksperymentatora, jeśli on oczekuje od respondentów pozytywnych ocen.

Zastosowane narzędzie nie zostało zbadane pod względem trafności i rzetelności, co również może osłabiać uzyskane wyniki w badaniu. Brak przeprowadzonej procedury pretest - posttest, w grupie eksperymentalnej i grupie kontrolnej sprawia, że nie zostały wyeliminowane wewnętrzne czynniki takie jak: historia życia i poziom dojrzałości badanych.

Badając efektywność programu profilaktycznego nie zostały ocenione inne zmienne, które mogły mieć wpływ na przyjęcie przez uczniów postaw tolerancyjnych. Ze względu na ograniczoną obszerność pracy, nie została zbadana kadra specjalistów, która odpowiedzialna była za przeprowadzenie zajęć profilaktycznych na terenie warszawskich szkół podstawowych. Nie dokonano również oceny nakładów finansowych włożonych w realizację programu profilaktycznego.

Zaletą badania jest przeprowadzenie schematu eksperymentalnego z posttestem w grupie kontrolnej i grupie badawczej. Procedura pozwoliła na oszacowanie wpływu interwencji przez porównanie grup eksperymentalnej i kontrolnej.

Uzyskane wyniki oraz powstałe na tej bazie wnioski należy traktować bardzo ostrożnie, pamiętając jednocześnie o tym, że program profilaktyczny nie daje natychmiastowych efektów, ale wymaga długiego okresu stosowania. Wczesne zastosowanie programów profilaktycznych i częste ich wdrażanie powoduje, że taka interwencja jest konieczna we wszystkich kryzysowych etapach życia młodego człowieka. Jeśli obejmuje różne systemy, a więc środowisko szkolne, rodzinne, rówieśnicze, organizacje społeczne, wówczas działania profilaktyczne będą miały sens. Przeprowadzone badania pozwolą na dokonanie oceny skuteczności realizowanych

programów profilaktycznych w warszawskich szkołach. Być może wyniki tego badania pomogą w prognozowaniu dalszych losów badań nad tą kwestią. Ograniczenia wynikające z zastosowanej metody badań muszą więc pozostać wyzwaniem dla przyszłych badań.

Badania przeprowadziła:

mgr Urszula Kruczkowska